

A vallás téves és igazi hivatása.

Ritkán hatott rám olvasmány megdöbbentőbben, mint Vámbéry Ármin dr. *Küzdelmeim* c. igen értékes művének a *Vallásról* szóló fejezete. Aki, mint maga mondja, a legkülönbözőbb vallásnak hódoló emberekkel évek során át majd a katolikus, a protestáns, majd a szunita, a siita és rövid ideig még a parszi vallás inkognitójában érintkezést folytatott, aki Európa és Ázsia népeinek majdnem mindenikét megfigyelés útján ismeri, kétségtelenül nyomós ítéletre van feljogosítva. Annál megdöbbentőbb hát, ha a vallásról így nyilatkozik: „Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a vallás vajmi csekély védelmet nyújt az emberiség lelki elfajulása ellen.“ „Az iszlám egész világában Mekka és Medina a legundokabb fertője minden bűnnek, ott éli világát csak igazán a rablás, a gyilkosság és a paráznaság. Ehez hasonló volt a kép, melyet Meshed és Kum nagy zarándokhelyein láttam és eléggé ismeretes ez a mondás: „Ki le akarja vetkezni keresztény voltát, csak zarándokoljon el Rómába vagy Jeruzsálembe“. — Majd így folytatja: „Nálunk Európában is így viszonylik a vallás az erkölshöz és a gondolkodó ember nem képes fölérni ésszel, miért van az, hogy a kormányok és a társadalom elkövetnek minden tőlük telhetőt, hogy szemben a mind jobban lábrakapó kételkedéssel, a vallásban leljék meg a bűn orvosságát és az erkölcsiség zsinormértékét.“ — Pedig Vámbéry szerint „ez érthetetlen törekvés hevében odáig jutottunk már Európában, hogy bizonyos irányadó társadalmi körökben követésre méltó erénynek és derék példának nyilvánítják a képmutatást, a vallási hazugságot és tettetést“. Mert Vámbéry nézete az, hogy itt köztünk „kell hogy az ember szemébe tűnjék a nálunk uralkodó képmutatás és álszenteskedés“. Sőt azt is kijelenti Vámbéry, hogy a vallásban ma már senki, még hirdetőinek tábora sem hisz komolyan: „Dacára Straussnak és Renaunak, dacára Büchnernek és Huxleynek, a nyugati nép milliói adják ki magukat kereszténynek és zsidónak, holott azt sem hiszik, hogy van

Isten. Hiszen az egyházi férfiak nagy többségét is annyira felvilágosította a modern tudományosság, hogy ők maguk hisznek legkevésbé a tanokban, amelyeket hirdetnek és védelmeznek“.

A vallásosság gyakorlásának módjára vonatkozólag azt mondja Vámbéry: „Semmi esetre se méltó a huszadik század szelleméhez, hogy a vadak szokásait vegye példa gyanánt“. E mellett azonban éles szavakkal itéli el azt a féktelen türelmetlenséget, amelylyel a bensőleg vallástalan emberek a másként vélekedőket lenézik és megítélik.

Majd meg ezt a kijelentést teszi: „Minek is tagadnám? Reám nem tett jó hatást a vallás a két világrész embereivel hosszú éveken át folytatott érintkezésem közben, mert mindennek láttam, csak arra valónak nem, hogy nemesebb tegye az embereket. A magasabb eszmények kútforrását sem találtam meg benne, de legkevésbé találtam benne kielégítő okot arra, hogy miért csoportosítják és osztályozzák az embereket különböző részekre a vallásuk szerint, más szóval a nagy kérdőjel fölől táplált felfogásuk és ítéletük, vagy amaz utak és módok szerint, melyeken a sötétségben tapogatóznak“. „Egyébként pedig a vallás Ázsiában ép úgy, mint Európában, csak a külsőség, a bűbájosság, a csodaszerűség és a titokzatosság köntösében jelentkezik, s ahol nincs meg ez a föltétel, ott vallás sincsen“. Majd meg így fakad ki a vallás és a keresztyénség ellen: „Kelet és Nyugat vallásai, a mi elkorcsosodásukat illeti, sok más tekintetben is meg egyeznek egymással és az ember nem érti, hogy hittérítőink hogyan és mi jögon igyekeznek meggyőzni az ázsiai népet vallásának tévedéseiről és mi alapon akarják vele a keresztyénséget a tiszta és egyedül üdvözítő vallás gyanánt elfogadtatni? Az ember még megértené valahogy hittérítőink erőszakosságát, ha a keresztyénség vívmányának mondhatnók a Nyugat rendjét és szabadságát; ámde polgáriasultságunk nem a keresztyénség *által*, hanem a keresztyénség *ellenére* lett naggyá“. A keresztyénségre vonatkozólag, a többi vallással szemben még ezt a nagyon súlyos ítéletet is kimondja, hogy „az iszlam, a buddizmus és a brahmanizmus tanai a keresztyénségnél jóval erősebb támasztékaik az emberiségnek, a szabadságnak és úgy az állam, mint a társadalom rendjének“.

Majd így folytatja: „Századunk szellemi vívmányai nem tűrhetik tovább a sötét multból eredő vallást. . . . A vallás egyideig még kényelmes és hasznos eszköze lehet a tömegek kormányzásának és fékentartásának, de az emberi tudás és gondolkodás minden terén jelentkező haladással szemben egyre világosabbá és kétségtelenebbé válik, hogy ez a bűjösdi már nem tarthat sokáig“.

De legyen elég az idézetekből. Kemény és fájó ítélet ez, amit Vámbéry a vallásról általában, de a keresztyénségről különösen is elmond. Kemény, mert merőben negatív, fájó, mert igazságtalan. Súlyt az ad ennek az ítéletnek, hogy egy tudós mondja, aki a saját bevallása szerint a legellentétesebb vallások eszmevilágát átélte, aki zsidónak született, de mohamedán volt a mozlímek között, buddista a perzsák közt, keresztyén az európai népek társadalmában s aki tapasztalataira támaszkodva mondja ki szomorúan kemény ítéletét.

Hogy a modern vallástalan szocializmus hogyan becs-mérelje a vallást, hogy az ifjúság magát szabadgondolkodónak nevező szektája hogyan tombol a vallás ellen, mindenikünk tudja. Ezek vádjai mind megvannak Vámbéry kijelentéseiben. Három főpontba csoportosíthatók azok a vádak. Az egyik, hogy a vallás csak szertartásokat és formákat terem, a másik, hogy nem a jelen, hanem a merőben ismeretlen jövő dolgaival bibelődik, a harmadik, hogy azért is a mai társadalomra legfőlebb ha policiális hatást tud gyakorolni, de a haladást inkább hátráltatja, mint elősegíti.

A vallások története tényleg túlságos formaérzékről és formszeretetről tanuskodik. Nemcsak a keleti, hanem a nyugati, nemcsak a kulturátlan, hanem a kulturával bíró népek vallása is sokszor merőben formák halmazába vész. A hittérítés története szerint a r. kath. vallás terjesztése sokkalta könnyebb, mint az evangéliumi keresztyénségé. Ennek fő oka nemcsak a formákban való gazdagság, hanem a régi vallás megszokott formáinak készséges adoptálása is. A pogány istenségek szobrainak miért ne lehetne Mária, Péter, József, Ágoston stb. neveket adni, mikor a hozzájuk való közeledés, az áldozások, bókolások, méceskedések némi kis változtatással mind megmaradhatnak? És nagyban hirdetik a világnak, hogy a Krisztus hiveinek tábora hogyan szaporodik!

Nevezetes, de érthető is, hogy az emberiség amely kegyelettel őrizgeti az apák vallásos szokásait és hagyományait, mindig ép oly erős kritikát is gyakorol felettük. De szabadulni tőlük sohse képes. Tudjuk, hogy a mint Jézus keresztyénsége nem alapított formákat, úgy a reformáció sem szabott tetszetős új köntöst a buzgólkodásnak. Sőt a wittenbergi templom a tanúja, hogy a formák és öröklött szokások teljes, forradalmi eltávolítására is meg volt a hajlandóság. Ez a mozgalom csak annak a bizonyosága, hogy egyesek mindig tisztán felismerték a vallásnak ama nemesebb feladatát, amely azt a lelkek újjáteremtésére s nem formák alkotására kötelezi. Hogy Luther nem helyeselte ezt a mozgalmat, annak két oka volt. Egyik a szertelenségtől való megborzadás, másik annak a józan páli elvnek a követése: „Mindenek ékesen és jó rendben legyenek!” A szertelenség

szomorú példáival gazdag a történelem. Nemcsak a régi világ jóta harca, hanem az inquisitio borzalmai s a francia forradalom túlzásai is mind jórészen formákért, vagy formák ellen való harcok voltak.

Dogmák, formák, szertartások, teendők nyilvántartása, szolgálata, ismerete, kezelése választja el a hívőt a hitetlentől, a népet a klérustól. Ezért mondhatja ki a különböző népeket és vallásokat ismerő Vámbéry azt a szomorú ítéletet, hogy a vallások a társadalom egységesítő tényezői között nem tekinthetők első rendűeknek.

Formákra és dogmákra azonban szüksége van minden vallásnak, mert a vallás közösséget alkotó tényező. Ha csak egy közkereseti társaság alakul is, mindjárt alapszabályokat készítt, s megállapítja az eljárás formáit is a maga ügyrendjében. Mindig érthetetlennek tartottam a dogmanélküli keresztyénség gondolatát. Hiszen ilyen képzelhetetlen, mert már az is dogma, hogy nem kell a dogma. A dogma a hitigazság kifejezése. Minthogy pedig hitigazságai minden vallásnak vannak, ennél fogva dogmái is szükségképen vannak. Itt csak azon fordul meg a dolog, hogy a dogmákat papiros pápákká avatjuk-e avagy csak a hitigazságok történeti kifejezéseinek tartjuk, amelyekben megtaláljuk a közösség közös hitének minimumát. Ezt a vázat aztán kiki ruházza fel hússal és vérrel, amint azt hite s lelkiülete kívánja. A tételes törvényvallások, mint a zsidóké és a katolikusé, apróra kívánják megszabni az igazhitűség minden feltételét, a vallásosság medrét, a buzgólkodás formáit s ezek diskreditálják aztán a vallást azok szemében, akik a formák felett a lényeg megismerésére vágyakoznak. A dogmabőség ellen sokszor felszólt már az emberiség. Az angol deizmus korában őt főtételben akarták megállapítani a vallás alapigazságait. Kant három valláserkölcsi és bölcséleti igazságot ismert el. A mai kor hitvallásjavító törekvése is ezért kívánja az apostolikumot megrövidíteni, illetőleg egészen átalakítani, mert a formák és formulák egyszerűsítésére vágyakozik.

Evangéliomi egyházaink nem nagy súlyt vetnek a formákra. Sőt a református egyház formaszegénysége miatt nem egyszer megítélést szenved. A Vámbéryek, a modernek és a szocialisták vallásellenes szektája abban tévednek, hogy ítéletüket általánosítják s nem tesznek kivételt a keresztyénség evangéliomi irányzataival szemben, mint a melyek formában egyszerűsége, dogmákban ésszerűsége törek-szenek.

Abban azonban teljesen igazuk van, hogy a vallások legtöbbje esztétikus hatásokra törekszik és sokszor merőben formákba öli a vallás lényegét, vagy dogmák merevítésére

helyezve a fősúlyt, az igazhitűség nevében öli meg az igaz, az egyéni, az egyedül jogosult és értékes hitet. Ezért veszti hitelét a vallás azoknak szemében, akik a vallást a lelki élet világában kívánják ható erőnek látni, ezért merik kimondani a kemény ítéletet, hogy a vallás a társadalom és az egyes ember ujjászülésére képtelen.

Képtelennek mondják különösen azért, mert a vallások a jelennek csak a szertartásokat és formákat hagyva, az élet igazi értékeit mind a jövőbe helyezik. Tény, hogy a legtöbb vallás cerimoniális és eszhatologikus jellemű. A megfizetés gondolata a jövőbe tereli a lélek egész figyelmét.

Ez a jövőben történő megfizetés minden vallás uralkodó gondolata. Amint a zsidóságot a messiási korszak reménysége, a várakozás tartotta meg az Isten iránt való hűségben, úgy Péter levelében is az elpísz = pisztisz, a reménység azonos a hittel. Pál szerint is a reménység tart meg bennünket. Jézus maga is az ő visszatérésének idejére teszi a megfizetésnek, a büntetésnek vagy a jutalmazásnak döntő nagy napját. A paruzia hite az első keresztyéneket vagyonszűrségre, nélkülenségi fogadalmakra, szegénységre, önmegtágadásra, heroikus tettekre, martyromságra edzette. A mohamedánt hűssé teszi a paradicsomi boldogság reménysége, a bigott katolikust a pokol borzalmai, az elkárhozás félelme riasztja el az eretnekekkel való lelki összeolvadástól. A jövő jutalom reménye, a jövő büntetéstől való rettegés minden vallás igazi policiális tényezője.

Igen de akkor méltán mondhatja Vámbéry, hogy ma még ugyan hasznos a vallás a tömegek fékentartására, de nem értékes tényezője a haladásnak, csupán csak a rendtartásának tesz némi szolgálatot. A vallás eszhatologikus képzeiteinek kidomborítására egyrészt az élet visszásságai, másrészt a vallás hivatalos képviselőinek hatalmi érdekei miatt volt szükség. Az élet visszásságaival szemben csak úgy menthető meg az emberi lélek a rezignációtól vagy a fatalismustól, ha a vallás a jövőben történő igazságos megítélés hitét ápolja. A papság pedig az eszterikus ismeretek birtokában s kezelésével úgy áll az exoterikus ismeretek birtokában szerényen megvonuló laikus tömeg felett, mint a jelenvaló élet békeségének őre, s a jövőbeni élet boldogságának sáfára.

A hierarhia fundamentuma és erőssége a vallás cerimoniális és eszhatologikus jellemében gyökerezik. Ezért e kettőnek jelentőségét és tekintélyét fejleszti a papság ott, ahol hierarhiává tömörült.

Ha elfogulatlanul nézzük a dolgokat, be kell vallanunk, hogy a keresztyénségnek nemcsak katolikus, hanem evangéliumi irányzata is nagyobbára eszhatologikus jellemű és

theoretikus természetű. Vallástanításunk még mindig csak ott tart, hogy nem az életre, hanem az üdvtörténeti egymásutánra néz. Szinte hihetetlen de úgy van, hogy a bibliai történetek a mi vallástanításunkban még mindig nem pusztá illusztrációk, nem példatermő életképek, hanem öncélok vagy theoretikus szempontok szolgálatában állanak! Vallástanításunk ellen igen sok a panasz. A tanulók szerint a vallásórák a legunalmasabbak közé tartoznak. Sokat theoretizálunk. Nem gondoljuk meg, hogy annak a gyermekléleknek nem elméletekre, hanem hangulatokra van szüksége, olyan hangulatokra, amelyeknek mint a tavaszi esőnek és napsugárnak termő hatása van egy egész életre. Nem gondoljuk meg, hogy az a gyermek, aki a bűnt legfőlebb csak hibának és botlásnak képes minősíteni, aki az emberi lélek szövevényes életét nem érti, az élet sikamlós és kanyargós útjait nem ismeri, a bűntudat és a megváltás szükségérzete, az isteni üdvháztartás titkai nagy kérdéseiben eligazodni képtelen. Vallástanításunknak merőben építőnek, hangulatosnak kellene lennie s a vallásosság épületének inkább belső, meleg, hangulatos fészkebe kellene a minden nemes és isteni dolog iránt fogékony gyermeket bevezetnie, mint a vallásdogmákból és elméleti igazságokból felépített hatalmas strukturáját boncolgatnia. Az ember ha valahol jól érzi magát, szívesen odavágyik anélkül, hogy az alaprajzok és az összealkotás kutatása csak eszébe is jutna.

E tekintetben érdekes tapasztalatokra hivatkozhatom. Nem ritkán igen művelt zsidók lépnek be egyházunkba. Természetesen több héten át foglalkozom velük. Mindig a legnagyobb tisztelettel s csodálattal hajolnak meg a jézusi keresztyénség életfelfogása, erkölcsi iránya, vallási nézetei előtt. De amikor a hitigazságnak, az élő hit követelményein túl terjedő részére, a bűn és az engesztelés gondolatára térünk, mindig megütődnek. Jézus hatalmas eszméi, példája, megváltó útmutatása, evangéliomának isteni szép világa előtt meghódolnak, de a helyettes elégtétel, a bűntől való váltság elmélete hidegen hagyja őket. Jelenségek ezek, amelyek azt mutatják, hogy a gyakorlati élet csak a gyakorlati igazságok iránt fogékony. Ezt tapasztaljuk más téren is.

Sokszor hallja az ember, hogy templomaink azért üresek, vagy azért nem oly látogatottak, ahogyan mi szeretnénk, mert prédikálásunk elvont, unalmas. Érdekes is, hogy pl. Prohászka beszédei, amelyeknek meghallgatása ma szinte divat, mindig a gyakorlati élet égető problémáival foglalkoznak. Prohászka belemarkol az életbe és azt világítja meg a maga szemüvegén át, a maga céljai érdekében, tetszetős és hatásos formában. Jézus se tett egyebet, mint a mindennapi élet és az örökkévalóság nagy kérdéseit világitotta meg. Pál

apostol is ezért volt görögnek görög, zsidónak zsidó. Mi azonban minden áron mindenkinek görögök akarunk lenni, azért merik elmondani a Vámbéryek nyíltan, hogy nemcsak hívésre érdemetlen theoremákat beszélünk, hanem magunk se hisszük, amit prédikálunk.

A vallás az emberek számára van. Minden kor másként kívánja társadalmi, tudományos, erkölcsi vallási szükségleteit kielégíteni. S ha mindenki természetesnek találja, hogy a mai kor embere páncél helyett puha posztóba öltözik, sátor helyett kényelmes házban lakik, olajméc helyett vilámos lámpa fényénél olvassa a szentimentálisan költött lovagmesék helyett a reális életről a leplet kiméletlenül lerántó napilapját s búbos helyett gőzfűtés láthatatlan lágy öln melengeti fel a tagjait: azt is természetesnek kell találnia, ha a vallásban is valami újat és valami gyakorlatit keres. Újat a formák dolgában, gyakorlatit az életre való vonatkozásában.

S ezt az igényt nem szabad kárhóztatólag elítélnünk. Ez emberi jog s a közszellem természetes követelménye. Az életre és pedig úgy a földi, mint az örök életre tartozó igazságok dolgában lehetünk és kell is hogy legyünk orthodoxok, de a formákban engedhetünk s engednünk is kell, különben a formák miatt a vallástól fordulnak el.

Jézus még a mózesi törvények megtartásában is szabadkezet engedett a híveknek, mert a lélek átalakulására fektette a súlyt. Ma, sajnos, olyanformán áll a dolog, hogy bizonyos formák egyesítik az embereket, de benső, komoly vallásosságot nem tudnak teremteni bennük.

Pedig a vallás igazi feladata ennek a komoly, benső vallásos életfelfogásnak a megteremtése a lélek és az élet evangelizálása. Evangéliomi egyházunk gyönyörűen fejezte ki e nagy gondolatot a látható és a láthatatlan egyházzól szóló tanításában. A láthatatlan egyház tagja mindenki, akinek a lelke össze van forrva Istennel. Ezt a láthatatlan közösséget építeni van kötelezve minden egyes látható egyház.

E kötelezésből folynék az egyházak, mint vallásos közösségek ama feladata, hogy a legnagyobb türelemmel sőt kölcsönös támogatással igyekezzenek a közös célt szolgálni. Amíg a vallásos közösségek, az egyházak idáig felemelkedni nem bírnak, amíg az igazhitűség elsőbbsége felett vitáznak, egymástól lelkeket halásznak, addig a gondolkodó és figyelő emberek tiszteletét és rokonérzését mindig kockáztatják. Mert a hithűség olyan, mint a hazafiság. Nem akkor igazi, ha másnak a hazafiságát nem tiszteli, hanem akkor, ha tiszteletet parancsoló hűséggel ragaszkodik a tulajdon hazájához, de a másét nem bántja és nem bánja.

Különösen nekünk, a reformáció gyermekeinek kellene ezt az igazságot mindig szemünk előtt tartanunk. Nincs ellen-szenvesebb valami, mint ha a szabadelvűség, a felvilágosultság hangoztatói nem tudják a más nézetűeket türelemmel elviselni. A protestantismus mostani térvésztesének egyik okát egy tőlünk kitérő intelligens hívünk abban jelölte meg, hogy ha már formákhoz és dogmákhoz ragaszkodó, egymástól reverzálisokat követelő, állásokért kitéréseket kívánó, türelmetlen vallási közösség tagja is tud lenni az ember, akkor inkább legyen a r. kath. egyházé, amely legalább multjával és elveivel nem jut ellenmondásba, amikor szeretetlen és türelmetlen.

A reformáció története mutatja, hogy mihelyt a protestantismus letért az eredeti elvi alapról, s amikor theoretikus vitákba bocsátkozott, tüstént elveszítette a közönség rokonszínjét. A magyar protestantismus hanyatlása összeesik a hitvíták korával, a miknek kezdete a felekezetekre való szakadás volt. Ma ismét a hanyatlás korszakában sínlődünk s ma ismét oly éles a felekezetieskedés közöttünk, amilyen se nem hasznos, se nem méltó a reformáció híveihez. Ma még az azonos felekezet kebelén belül is mindenütt éles ellentéteket teremtenek a különböző irányzatok, amelyek mindenike az egyedüli igazság és egyedüli jogosultság igényével lép fel. S ma erős törekvését találjuk a formák és dogmák szigorú elhatárolásának, ami pedig a reformáció egyházában merőben jogosulatlan. Jogosulatlan azért, mert a reformáció hitelveken és nem formulákon indult meg és áll s erejét sohasem a nagyon is laza formákhoz való ragaszkodásából, hanem az életre való komoly hatásából merítette.

Tehát mindenfelől csak az életre jutunk. Ami nem tud az életre hatni, az nem is életrevaló. A teoriák is csak akkor értékesek, ha az élet igazolja őket. Nagyon szép az a rajz, amelyet Kidd a vallásoknak a nemzetekre és azok művelődésére gyakorolt befolyásáról fest. Megcáfolhatatlan érvekkel bizonyítja be, hogy a protestantismus társadalmi értéke aránytalanul nagyobb, mint a catholicismusé. A protestantismus egyinéségeket nevel, azért válik mindenütt a haladás és a kultura tényezőjévé. Akik a vallás ellen törve a protestantismust is hajlandók elejteni, azért teszik ezt, mert a vallásnak s a protestantismusnak az életre való eme hatását felismerni nem tudják.

Ők-e a hibások, vagy mi? Ők csak abban hibások, hogy általánosítanak s a protestantismusban rejlő hatalmas társadalmi erőket nem kutatják fel. De mi meg abban vagyunk sokkalta hibásabbak, mint Ők, hogy ez erőket fel nem fedjük s azok birtokában az élet irányítását kezünkbe nem vesszük. Itt van pl. a társadalom újjászülésének hatalmas gondolata.

Miért nem állunk mi a küzdők élére, megmutatva, hogy a protestantizmus demokratikus elvei, autonóm erkölcsisége, altruistikus életfelfogása a legalkalmasabb kerete minden társadalomnemesítő törekvésnek!? Miért nem igyekszünk a szabadságra vágyó lelkeket az igazi evangéliumi szabadság eszméihez elvezetni!? Miért nem tudunk a társadalmi mozgalmak apostolai lenni, s megteremteni újra azt a gyakorlati keresztyénséget, amely a lelkek millióit képes egy eszményi közösségbe tömöríteni!?

Érdemes ezen gondolkodni!

Raffay Sándor.